

A MIGRÁCIÓ GLOBÁLIS TRENDJE ÉS POLITIKAI DILEMMÁI

GLOBAL TREND OF MIGRATION AND IT'S POLITICAL DILEMMAS

Bayer József

az MTA rendes tagja, egyetemi tanár, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont emeritus kutatóprofesszora
drbayerjosef@icloud.com

ÖSSZEFOGLALÁS

A globalizáció nyomán a migráció erősödése a jövő nagy kihívásaként jelenik meg. A gyors és olcsó közlekedés, a gazdasági fejletlenség, a klímaválság taszító hatásai és az információ szabad áramlásából eredő demonstrációs hatások ösztönzik a migrációs hajlandóságot. Ugyanakkor a munkaerő-vándorlás és a menekültáradat súlyos politikai dilemmákat vet fel a bevándorlás célországáiban. A kérdés tárgyilagos kezelését számos előítélet is nehezíti, a „nativisták” és a „progresszivisták” ellentétes morális és politikai érveket képviselnek a bevándorlással kapcsolatban.

A tanulmány ismerteti az ENSZ jelentését a migráció globális dinamikájáról, összefüggésben a munkaerőpiac igényeivel és a demográfiai trendekkel. A neoliberais gazdaságpolitika a fejlett országokban is növelte az egyenlőtlenségeket és rombolta a jóléti államot, a pénzügyi válság pedig különösen kiélezte a bevándorlással kapcsolatos politikai ellentéteket. Az Európai Uniónak nincs erre nézve egységes politikája, az egyes tagállamokat pedig eltérően érinti a kérdés. Az integráció eddigi kudarcai a nemzeti kulturális identitás féltését és a szociális süllyedéstől való félelmeket táplálják. A populista pártok a korábbi „multikulturalizmus” kudarcát hatalmuk erősítésére használják fel. A megoldás egyik iránya a kulturális különbözőség elfogadása mellett az a követelés, hogy a letelepedés és az állampolgárság feltételeként a bevándorlók fogadják el a befogadó ország politikai kultúráját. Egy másik irány a munkaerő-vándorlás olyan nemzetközi szabályozása, amely rotációs váltásban zajlik, kölcsönös előnyök alapján, és nem jár együtt az állampolgári jogok megadásával.

ABSTRACT

The growing trend of global migration is the great challenge of the future. Due to globalization, low costs of travel and communication, the pushing factors of economic underdevelopment and climate crises and the demonstration effects of free flow of information increase the inclination to international migration. The intense labour migration as well as the tide of refugees raise, however, the target countries of migration face serious political dilemmas. Many prejudices of „nativists” and neoliberal „progressivists” compromise the rational discussion about migration policy, using diametral opposing moral and social arguments.

The study discusses the Global Migration Report of the UN, in connection with global demographic trends, showing a further growing trend for migration in the next decades. In the developed countries of the West the neoliberal economic policies have exacerbated social inequalities, dismantled the welfare state, and especially since the financial crisis of 2008 and the

following depression, these deepened the political debate over immigration. The European Union is lacking a functioning unitary immigration policy, while the member states are unequally hit by massive immigration. Failures of successful integration policies feeds fears for loosing national cultural identity and social dislocation, while populist parties use the political unrest to gain strength and power. One solution could be the differentiation between accepting the right to cultural identity, while demanding the acceptance of the receptive country's political culture as a precondition for settling and citizenship. Another solution, put forward by Dani Rodrik, proposes an international regime of labour migration between states with a rotation frame, grounded on mutual benefits, but without the provision of citizenship.

Kulcsszavak: migráció, globalizáció, bevándorlás, menekültügy, multikulturalizmus, integráció, munkaerő-vándorlás szabályozása

Keywords: international migration, globalization, immigration, refugees, multiculturalism, integration, regulations of labour migration

A globalizációval együtt járó gazdasági és technológiai, társadalmi és kulturális kölcsönhatások, tetéztve a demográfiai robbanással és a klímaválsággal, a migrációt a jövő nagy kihívásaként vetítik elénk. A tőke, a javak és szolgáltatások, az eszmék és emberek szabad áramlásának neoliberális doktrínájából azonban az utolsót nem kíséri túlzott lelkesedés, inkább minden eszközzel gátolni igyekeznek azt. A migráció kérdésére való politikai reagálások – amint azt Paul Collier kifejti *Exodus* című művében (2014, 119–125.) – a magas érzelmi hőfok és a csekély tudás mérgező elegyéről tanúskodnak. A bevándorlásra való reagálások általában végletesek, és ritkán nyugszanak józan megfontoláson. Ebben a témában általában előbb áll készen az erkölcsi ítélet és a politikai szenvedély, és a vitában érintett felek ezekhez igazítják (gyakran gyártják is) a tényeket, amint ez jól megfigyelhető a publicisztikában és a bevándorlásellenes politikai propagandában egyaránt.

A tömeges migrációnak kitett legtöbb érintett országban dokumentálhatóan polarizált a politikai közvélemény. Az egyik oldalon a nyitott határok és a neoliberális, korlátlan globalizáció „progresszív” hangadói állnak, akik a migráció pozitív gazdasági hatásait emelik ki. Emberi jogi érvek alapján, elvi alapon bírálják minden jogi-politikai korlátozást és társadalmi diszkriminációt a bevándorlókkal szemben. Tőlük meg kell különböztetni azokat a menekülteket segítő civil szervezeteket, amelyek empátiából, humanista vagy vallási indíttatásból végzik a dolgukat, és akik – az őket érő, gyakran alantas politikai támadások helyett – minden elismerést megérdemelnek.

A másik oldalon az ún. „nativisták” állnak, akik a nemzetet szerves természeti képződménynek tekintve teljesen elutasítják a migrációt, mint amely felbomlasztja a nemzeti közösséget, nem téve különbséget a menekültek és a gazdasági

bevándorlók között sem. Ma már általában nem rasszista érvekkel élnek, mert ezeket a negatív történelmi tapasztalatok éppúgy, mint a modern genetika tudományos eredményei súlyosan kompromittálták. Ehelyett a nemzeti-kulturális és a vallási identitás megőrzésének igényét hangoztatják.

A migráció mértéke egyelőre csak a világ népességének 3%-át érinti, noha a belső migránsok ebben még nem is jelennek meg. Ám számuk rövidesen felduzzadhat; a 2050-ig extrapolált népességnövekedés és a klímaválság hatására szaporodó helyi konfliktusok a migráció aránytalan növekedését idézhetik elő. A migráció nagyon összetett társadalmi jelenség, amely differenciáltabb megközelítést követelne, mint amit a tisztán gazdasági vagy morális érvek, a kulturális identitás féltése vagy akár az erre támaszkodó közvetlen politikai haszonszerzés diktál. Különösen fontos ezt megérteni akkor, amikor a globalizáció meglódulásával az emberi társadalmak egyre közelebb kerülnek egymáshoz. Sűrűsödnek és intenzívebbé válnak a közöttük folyó gazdasági tranzakciók, könnyebbé és gyorsabbá válik a távolsági közlekedés, a kommunikációs hálózatok révén pedig felgyorsul az információáramlás. Távoli térségek lakóiban is tudatosul az emberiség egysége és a tény, hogy a Föld közös lakóhelyünk.

A közgazdászok a migráció gazdasági előnyei mellett a kulturális keveredésnek a társadalmi normákra és kreativitásra való pozitív hatását is hangsúlyozzák. Kevésbé számolnak viszont a nemzetközi és belső migráció rövid távú szociális és politikai következményeivel, az emberek életmódjára, kulturális identitására való hatásával és biztonsági igényével (Scheffer, 2016, passim). Amikor az emberek szembesülnek a bevándorlók társadalmi és kulturális integrációjának nehézségeivel és az ebből eredő konfliktusokkal, fogékonyá válnak a teljes bezárkózást követelő populisták szíréhangjaira. Az idegenellenes populizmust táplálja az is, hogy a neoliberális gazdasági receptek kudarca nyomán egyfajta jóléti sovinizmus vesz erőt az embereken. Féltik fogyatkozó szociális jogait, berzenkednek a bevándorlók eltérő szokásai és vallási meggyőződése ellen. A mikrovilág számos apró konfliktusa, amellyel az emberek naponta találkoznak a megváltozott társadalmi környezetükben, népszerűvé teszi a nemzeti-populista pártok és mozgalmak követeléseit. A migráció megítélése ennyiben nemcsak gazdasági vagy morális kérdés, a rá való politikai reakció összefügg az elszegényedés (depriváció) okozta frusztrációval, a nemzeti kulturális identitáshoz görcsösen ragaszkodó nacionalizmussal, sőt olykor a politikai propagandában súlykolt idegenellenesség alatt felsejlő, le nem küzdött rasszizmussal is (vö. Scheffer, 2016; Murray, 2017).

Az elmúlt évtizedben a pénzügyi világválság, valamint a globalizáció negatív hatásainak eredményeként – s ide sorolhatók a klímaváltozás súlyosbodó hatásai is – folyamatosan növekedett a migrációs nyomás. Ennek egy része az országokon belüli kényszerű elvándorlás a válságrégiókban, de jelentős mértékű a nemzetközi munkaerő-vándorlás és a háborúk kiváltotta menekültáradat is. Az ENSZ népességmozgásokról szóló 2017-es jelentése (*International Migration Report 2017*)

258 millióra becsüli az adott évben a nemzetközi migráció nagyságát. Közülük 146 millióan az északi fejlett régiókba vándoroltak be, 61%-uk jött a fejlődő világ országaiból, a többi az északi térségekből. (A déli migránsok többsége, 87%, eleve a fejlődő világ térségeiből vándorolt át.)

A migráció dinamikáját mutatja, hogy 1990 és 2017 között Ázsiába vándoroltak be a legtöbben, ezt követi Észak-Amerika és Európa. Az Európába érkező 29 milliónyi migráns közel fele, 46%-a, Európán belüli országból jött, 34% volt ázsiai, 17% afrikai és 12% latin-amerikai eredetű. Az Észak-Amerikába érkező 30 milliós tömeg 55%-a Latin-Amerikából származott, 37%-a Ázsiából, és 7%-a Afrikából.

A migráció sokrétű okai közül a szakirodalom részletesen tárgyalja a *push* és *pull* (taszító és húzó) tényezőket, amelyek kiváltják a nagy népességmozgásokat. A különbségtétel a jobb élet reményétől vezérelt gazdasági migránsok, valamint a menekültek között, akik polgárháborúk, környezetpusztulás, vallási és politikai üldöztetés miatt indulnak útnak, igen fontos, de nem fejezi ki teljesen a migráció igen összetett indítékait. Hiszen aki a nyomor elől menekül, a pusztta megélhetésért maga és családja számára, mennyiben tekinthető csak gazdasági bevándorlónak? Politikai célból természetesen praktikus ez a leegyszerűsítés, mert a menekültekre vannak érvényes nemzetközi menekültügyi egyezmények, a gazdasági okokból bevándorlókra meg nincsenek, legfeljebb az ILO (International Labor Organization – *Nemzetközi Munkaügyi Szervezet*) megállapodásai léteznek, amelyeket mindig pragmatikusan, *ad hoc* alkalmaznak az országok, érdekeik szerint.¹ Az államok növekvő munkaerő-szükségletének idején mindig nő a befogadókészség a bevándorlók irányában, válságosabb időszakban viszont ez megfordul, és mindinkább tehernek érzik a bevándorlók tömeges beáramlását.

Ma válságidőszakot élünk, ezért az erősödő migrációs nyomás olyan országokban is táplálja a bevándorlásellenes politikai populizmust, amelyek hagyományosan bevándorlók által benépesített országok, illetve térségek voltak, mint az USA, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland és más, eredetileg is telepések által létrehozott országok. Külön esetet képez a volt gyarmattartó országok csoportja (Nagy-Britannia, Franciaország, Hollandia stb.), amelyek történeti okokból nehezen háríthatták el a volt gyarmatokról történő viszonylag számottevő bevándorlást a gyarmati függetlenség kivívása után. (Paul Collier ezt a jelenséget ironikusan fordított imperializmusnak nevezi.) A bevándorlásellenes populizmus politikai motivációi különösen világosak olyan országokban, amelyeket valójában nem is fenyeget jelentős számú bevándorlás. Ez a helyzet egy sor új demokráciában az EU-n belül, lásd a balti országokat és a Visegrádi Négyeket. A rendszerváltozással visszanyert teljes szuverenitásuk a nemzeti identitással kapcsolatos érzékenység felerő-

¹ Az MTA Migrációs Kutatócsoport jelentésének vonatkozó fejezete igen alapos és részletes képet ad a menekültügy és a migráció nemzetközi szabályozásáról (Csuka–Török, 2015).

sődésével járt, ezért nehezen fogadják el az újabb európai bevándorlási hullámból rájuk háruló közös terheket, miközben maguk is jelentős kibocsátó országokká váltak az Európai Unió irányában.

Magyarországon is úgy erősödött fel és vált jelentős politikai tényezővé a bevándorlásellenesség, hogy – eltekintve a rendszerváltás idején a szomszéd országokból ezrével érkező, többségükben magyar származású migránsoktól, akiket a hazai társadalom gond nélkül integrált – az ország egyáltalán nincs kitéve nagyszámú bevándorló fenyegetésének. 2015-ben is inkább átvándorlás zajlott itt, mintsem bevándorlás.² Az országot alapvetően három okból sem fenyegeti jelentős mértékű bevándorlás. Először is a bérek túlságosan alacsonyak ahhoz, hogy vonzó bevándorlási célponttá válhatnánk. A másik ok nyelvünk elszigeteltsége és unikális volta, amely számunkra lehet igen drága, de másokat mérlegelésre késztet, hogy megtérül-e egy nehéz és viszonylag kevés ember által beszélt nyelv elsajátításába fektetett energia. (A *Fonográf* együttes nagyon ráérezett erre *Edison Magyarországon* című dalának refrénjében: „Kár, hogy a magyar nyelvet / rajtunk kívül nem érti senki / Nem érti senki, nem érti senki / és nem is akarja megtanulni”).

Végül, miért akarna bárki egy olyan országba jönni, amelyben öles plakátok hirdetik, hogy nem látják szívesen az idegeneket? A politikai propaganda hatására erősödő hazai xenofóbia elriasztó hatása korántsem lebecsülhető.³

Az európai bevándorlás problémáit nem kisebbítjük azzal, ha rámutatunk a bevándorlók integrációjának nehézségeit kihasználó politikai erők érdekvezérelt manipulációira. A legmélyebb ellentmondás, hogy Magyarország valós problémája eközben egyáltalán nem a tömeges bevándorlás, hanem a növekvő mértékű kivándorlás. Éppen a képzetebbek és a jövő reménységét jelentő fiatalok vándorolnak ki a legnagyobb számban, ami az ország amúgy is romló demográfiai mutatóit még tovább rontja.

Európa gazdaságilag fejlettebb nyugati országaiban, éppúgy, mint Észak-Amerikában, hasonló demográfiai tendenciák indokolják a bevándorlás eltérő kezelését. A népesség reprodukciója csökken, és nő az idősek aránya, ami a jelenlegi gazdasági teljesítmény és életszínvonal fenntarthatatlanságát vetíti előre. A hatvanévesnél idősebb népesség mindenütt növekszik, a jelenlegi közel 1 milliárdról 2050-re várhatóan 2,1 milliárdra nő. Mivel a bevándorlók

² Vessd össze az MTA Migrációs Kutatócsoport tanulmányának összegző következtetéseivel (Csuka–Török, 2015).

³ A migránsellenes kormányzati propaganda uralta a 2018-as választási kampányt. Miközben az idegenellenes félelmekre és szorongásokra építő politikai számítás bevált, e rövid távú taktika bizonyosan rontotta a probléma megoldásának távolabbi kilátásait. Aggasztó, hogy a kérdés rendezésére irányuló nemzetközi erőfeszítéseket is blokkolja ez a rövidlátó megközelítés, lásd az EU és az afrikai országokat képviselő Afrikai Unió között kidolgozott nemzetközi megállapodással szembeni magyar vétót.

többsége fiatal, ez jelentősen mérsékelhetné a fejlett országok elöregedési folyamatát. Az északi országokban a 65 évnél idősebbek aránya a jelenlegi 18%-ról 2050-re 27%-ra fog nőni. A migráció jelenlegi üteme nélkül a munkaképes korú népesség 2050-re Észak-Amerikában 16%-kal, Európában 8%-kal csökkenne. Magyarországon nem kevésbé égető probléma ez. A KSH kutatási eredményeit összegző tanulmány Magyarország népesedési helyzetét a következő négy évtizedre három modellben prognosztizálja, a migráció alakulásától függően. Optimális esetben is 1,1 milliós népességcsökkenéssel számol 2060-ig; a „reális” modellben 1,9 milliós, a legrosszabb változatban pedig 3,1 milliós népességcsökkenést vetít előre. Eközben a népesség korfája is előnytelenül alakul, a munkaképes korúak létszáma kétharmadról 53-54%-ra csökken, az idősek (65 év felettiek) aránya pedig 18%-ról 33%-ra nő.⁴

Ezek a riasztó adatok arra utalnak, hogy nem a merev elutasítás, hanem meghatározott összetételű bevándorlás ösztönzése és a bevándorolt népesség integrálása látszik a járható útnak a fejlett világ országai számára. Ehhez kell mérni a mai bevándorlásellenes retorikát, ami egyébként nem mindig jellemezte a mai politikai kurzus vezető képviselőit.

Egy észszerű bevándorlási politika kialakítása az Európai Unió országai számára elkerülhetetlen. Ennek azonban magában kell foglalnia a bevándorolt népesség integrációjának feladatát is. Szerencsére, bár ez nehéz, de nem megoldhatatlan feladat. A kultúrák ugyanis nem genetikailag öröklődnek – normák és habitusok együtteséből állnak, amelyek a körülmények hatására változhatnak.

A német bevándorlási politika visszasságai korán felvetették a bevándorlók integrációjának kényes kérdését. Jürgen Habermas társadalomfilozófus az állampolgári és nemzeti identitásról szóló (*Faktizität und Geltung* című) tanulmányban (1992, 632–660.) úgy érvelt, hogy minden szuverén politikai közösségnek joga van eldönteni, hogy a menedékjog biztosításán túlmenően kiket fogad be soraiba. A bevándoroltak eltérő vallási identitása, szokásai, kulturális normái ugyanis társadalmi és politikai feszültséget támasztanak. A kulturális különbségek tolerálását diktálják az emberi jogi normák, miután mindenki joggal tarthat igényt arra, hogy kulturális és vallási identitását tiszteletben tartsák. Ámde a politikai kultúra terén nem lehet ilyen toleranciát tanúsítani anélkül, hogy szét ne dűlnék a köztársaság és a liberális demokrácia építményét. Az alkotmányos demokráciában érvényes törvények és politikai normák elfogadását és betartását tehát minden jövevénytől el kell várni, ezeket mindenkinek tiszteletben kell tartania, ha az állampolgári közösség tagja kíván lenni és maradni (Habermas, 1992, 632–660.). Természetesen ez nem mindig megy konfliktus

⁴ A tanulmány szerzője szerint ezekbe a számokba már a növekvő termékenységet (amire most kormányzati kampány készül), valamint a várható élettartam növekedését is bealkulálták (Földházi, 2014).

nélkül, hiszen például a családjogi normák, a női egyenlőséghez való viszony stb. nagyon eltérőek lehetnek a különböző kultúrák között. Mégis, e téren meg kell követelni a befogadó közeghez való idomulást, különben nem sikerülhet maradéktalanul az integráció.

A multikulturalizmussal kapcsolatos félreértések egyik forrása e különbségtétel hiánya. A kulturális identitáshoz való jog túlhangsúlyozása ugyanis gyakran szolgált kényelmes alibiként arra, hogy az idegennek érzett bevándorlókat ne kelljen integrálni a nemzeti kultúrába, ehelyett beérjék azzal, hogy egyfajta kulturális gettóba zárják őket. Ez kezdetben az otthonosság érzetét nyújthatja számukra, de később ebből nehéz kitörni. Főleg a bevándorlók második nemzedéke számára kulcskérdés, hogy hozzáférjenek az adott országban az államnyelven folyó, diszkriminációmentes oktatáshoz és képzéshez, különben alsóbbrendű, szociális páriálétra kárhozthatják őket, ami azután a 2015-ös francia *banlieu*-lázadáshoz hasonló zavargásokhoz vezet.

Az integrálódással kapcsolatos nézeteltérések forrása az is, hogy túlságosan rövid időtávra várják el, holott a legrégebbi bevándorló országok tapasztalata szerint az integráció folyamata két-három nemzedék időtartamára is elhúzódhat. A munkaerőpiac viszonyaihoz könnyebb idomulni, a társadalmi és kulturális integrációhoz azonban idő kell. Bár a modern kommunikációs hálózatok megkönnyíthetik ezt a folyamatot, a türelmetlenség mindenképpen rossz tanácsadó. Az Európai Uniónak ma köztudottan nincs egységes bevándorlási politikája, vagy legalábbis amit annak gondoltak, az egyáltalán nem volt tartható, ahogy ez a legutóbbi közel-keleti és észak-afrikai menekültáradat kezelésében is megmutatkozott. Ezen a helyzeten változtatni napjaink sürgető feladata.

A globalizációval erősödő nemzetközi migráció megoldásának azonban más útja is létezhet. Dani Rodrik közgazdász *A globalizáció paradoxona* című könyvében kifejti, hogy míg a mai „hiperglobalizációban” a tőke és a vállalatok rendkívüli mértékben mobilak, a munkaerő-áramlást gátolják. Rodrik nem a bevándorlást szorgalmazza ezen alapvető aszimmetria feloldására, hanem a vízumkönnyítéseket, amelyek lehetővé tennék, hogy a fejlődő országok munkavállalói néhány éves időszakra a fejlett országokba jöhessenek dolgozni. A migrációra vonatkozó döntések ugyanakkor nem bízhatók kizárólag az egyénekre, hanem államközi keretmegállapodásoknak kell szabályozni a mobilitási kvótákat. Rodrik egy részben ösztönző, részben szankcionáló rendszert képzel el, amelyben a vendégmunkások eleve magasabb bérének egy részét visszatartanák, amelyet majd csak visszatérésük alkalmával kapnának meg. A kibocsátó országok érdekléte tehető a rendszer fenntartásában az által, hogy egyre bővülő kvótákat kapnának, ameddig működik a rendszer. Ez a megoldás a küldő és a fogadó országok számára is előnyösebb, mint a mai bevándorlási hullám, amely rengeteg konfliktust teremt a befogadó országokban, miközben a kibo-

csátó országokat is megfosztja a képzetesebb és mobilabb munkavállalótól, és attól a szabad jövedelemtől is, amely a visszatérés után üdvös hatással lehetne az adott ország fejlődésére. Egy ilyen rendszerben a magasan és alacsonyan képzett munkaerő viszonyát is egyensúlyba lehetne hozni, ami szintén enyhítene a mai konfliktusokon.

A munkaerő-vándorlásnak ilyen tervezett, nemzetközileg is szabályozott rendszerében jóval csekélyebb mértékű lenne a bevándorlás, a vendégmunkások nem válnának a fogadó országok állampolgáiraivá. A korábbi rossz tapasztalatok a vendégmunkás-programok körül ugyan kétséget támaszthatnak a modell működése iránt, mert sokan nem akartak azután visszamenni a régi országukba, és inkább a fejlett országban akartak maradni, de ezeket a gondokat jó szabályokkal át lehet hidalni, vagy legalábbis mérsékelni lehet. Ugyanakkor a munkaerő mobilitásának felszabadítása összességében jóval nagyobb nyereséget eredményezne a közvetlen külföldi beruházásoknál is.

A bevándorlástól való félelem miatt a munkaerő-vándorlás elutasítása Rodrik szerint megfosztja a déli munkavállalókat a lehetőségtől, hogy termelékenyebb szektorokba vándoroljanak, és ezáltal javítsanak életkörülményeiken, a kibocsátó országokat pedig attól, hogy a visszatérők a magukkal hozott készségek és jövedelem birtokában a helyi gazdasági fejlődés motorjai lehessenek. A munkaerő mobilitásának innovatív megoldása óriási gazdasági haszonnal járna, és ösztönző hatást gyakorolna az egész világgazdaságra. A helyi fejlődés esélyeinek növelése pedig a legjobb eszköz lenne arra, hogy megfékezzük a tömeges bevándorlást a fejlett országokba. Ehhez nemzetközi együttműködésre, és nem több, hanem okosabb (*smart*) globalizációra volna szükség, amely a gazdasági fejlődés áldásait világméretben kiegyenlítettebbé teszi. Egy dolog bizonyos: a növekvő migrációnak csak közös megoldása létezhet, egyedi reakciók, egyoldalú ad hoc intézkedések nem vezethetnek tartós eredményre.

IRODALOM

- Collier, P. (2014): *Exodus. Immigration and Multiculturalism in the 21st Century*. Penguin Books (Kindle version)
- Csuka Gy. – Török Á. (szerk.) (2015): Az Európába irányuló és 2015-től felgyorsult migráció tényezői, irányai és kilátásai. Az MTA Migrációs kutatócsoportjának elemzése. Budapest: MTA, http://mta.hu/data/cikkek/106/1060/cikk-106072/_europabairanyulo.pdf
- Földházi E. (2014): Magyarország népességének várható alakulása 2060-ig – különös tekintettel a nemzetközi vándorlásra. Összefoglaló tanulmány. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. *Demográfia*, 57, 4, 241–269. <https://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/download/2635/2487>
- Habermas, J. (1992): *Faktizität und Geltung*. Frankfurt/Main: Suhrkamp

- International Migration Report 2017 (2017): <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017.pdf>
- Integration of Refugees in Europe (2017): European Parliament News, 30. 06. 2017. <http://www.europarl.europa.eu=news/en/headlines/society/20170629STO78628/integration-of-refugees-in-europe>
- Murray, D. (2017): *The Strange Death of Europe: Immigration, Identity, Islam*. London: Bloomsbury
- Rodrik, D. (2014): *A globalizáció paradoxona – a demokrácia és a világgazdaság jövője*. Budapest: Corvina Kiadó
- Scheffer, P. (2016): *Érkezési oldal. Európa és a bevándorlók*. Budapest: Osiris Kiadó